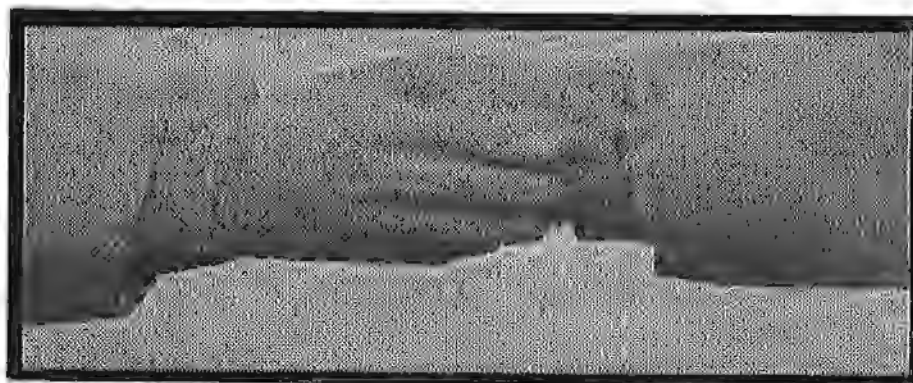

vereniging tot herstel van zorg rond dood en rustplaats

de Terebinth Nieuwsbrief

Februari 1993

Van de redactie

In 1992 is het aantal leden met 100 toegenomen tot 300. We hoopten dat onze boekuitgave "Begraafplaatsen als cultuurbezit" ons op een ledenaantal van 500 zou brengen.

De vereniging heeft in het voorbije jaar veel activiteiten uitgevoerd. Er verschenen zes Nieuwsbrieven, er waren excursies naar Zorgvliet, Zeist, de veenkoloniën, Doesburg, Westbrabant en Westerveld. We verzorgden tweemaal een lezingenmiddag, en waren te gast op het symposium te Zwolle en op twee beurzen. De eerste Terebinth boekuitgave zag het daglicht. Begraafplaatsen te Zwolle, Havelte, Doesburg, Horst, Nijmegen en Zeist hebben kans op een toekomst, mede dankzij de Terebinth. We praten mee over crematoria te Amersfoort en Doorn.

In 1992 hebben we gemerkt dat wij veel gevraagd worden om informatie: door scholen, begraafplaatsen, gemeenten en andere organisaties.

Een sterke vereniging, die onafhankelijk en professioneel haar werkzaamheden kan uitvoeren, blijft het uitgangspunt. Om meer activiteiten uit te kunnen voeren, is aanwas van het ledenaantal een voorwaarde.

Excursies en adviezen leiden mondjesmaat tot stijging van het ledenaantal. De Nieuwsbrief en mond-tot-mond-reclame sorteren meer effect. Wist u overigens dat u een introduc e mee kan nemen tijdens een excursie? Wellicht trekt dit mensen over de streep om lid te worden van de Terebinth.

1993 kan een jaar worden waarin vanuit ons eigen bureau-in-oprichting, versterking en groei van de vereniging mogelijk worden. De Nieuwsbrief zal daar een belangrijke rol in spelen; deze editie wil daar een voorbeeld van zijn. Er volgen er dit jaar nog vijf. U zou vijf leden kunnen werven: een vriend of vriendin, een begraafplaats, een gemeente, een uitvaartleider, een kerk, enzovoort...

Inhoud

Een bezoek aan de St. Paul's Catacomben in Rabat op Malta	4
Excursie en open dag te Amersfoort	7
Excursie Roermond en omgeving	10
Boekbesprekingen	13
Uit de krant	15
Nieuws	16
Verenigingsnieuws	18

Agenda (onder voorbehoud)

maart

De dodencultus in Egypte, Volkenkundig Museum "Gerardus van der Leeuw" in Groningen

1 april tm 30 sept.

Dodenkoetsentoonstelling Landgoed Nienoord in Leek

3 april

open dag Rusthof Amersfoort en excursie

17 april

3e vergadering Raad van Advies (op Rusthof, Amersfoort)
dagexcursie Roermond

mei

tentoonstelling Memento in Kortenhoeft

8 mei

dagexcursie Terschelling

22 mei

algemene ledenvergadering en excursie Arnhem

6 juni

excursie naar Laken (België)

Colofon

De Terebinth Nieuwbrief
jaargang 7, nummer 1

De Terebinth Nieuwsbrief is een informatieblad ten behoeve van de leden van Vereniging de Terebinth.

Redactie:

Roy de Beunje, Wessel Meijer, Paola Pisu en

Cees van Raak

Hoofdredactie:

Vacature

Opmaak:

Martin Bosker

Redactie- en secretariaatsadres:

1e Daalsedijk 240

3513 TK Utrecht

Tel.: 030 - 33 44 93

Inleveren kopij voor Nieuwsbrief jrg. 7, nr. 2:
vóór 25 maart 1993.

Foto voorkant

Het graf met de handjes te Roermond.
zie pag. 10. Foto: Jean-Paul Kuit

St. Paul's Catacomben in Rabat - Malta

Tijdens een bezoek aan Malta, in de zomer van 1992, nam ik deel aan verschillende excursies. Eén van deze tochten leidde me naar de St. Paul's Catacomben: een onderaardse begraafplaats. Deze vorm van begraven werd - waarschijnlijk - van de Romeinen overgenomen.

De naam van de catacomben in Rabat is afgeleid van de apostel Paulus die kort na het midden van de eerste eeuw na Christus schipbreuk leed op Malta. Aangenomen wordt dat de Maltezer catacomben rond de vierde tot en met de zesde eeuw na Christus uitgehakt zijn. Een exact tijdstip waarop met de bouw begonnen werd, kan niet worden gegeven.

De St. Paul's Catacomben vormen het grootste onderaardse complex dat gevonden is op het eiland. Het wordt omgeven door een groot aantal kleinere complexen waarin ook begraven werd.

Opgemerkt dient te worden dat de St. Paul's Catacomben niet recent ontdekt werden; een korte beschrijving over de overblijfselen in de onderaardse begraafplaats dateert uit het jaar 1647. Het duurde tot in het jaar 1894 voordat het complex systematisch geruimd werd en de verzamelde resten en puin aan een onderzoek onderworpen werden door Dr. A.A. Caruana.

Agape tafels

Vanuit een inmiddels gemoderniseerde ingang en geresatureerde traptreden bereiken we, onder leiding van een deskundige gids, de Main Hall (hoofdruimte) van waaruit verschillende gangen leiden naar de diverse grafruimten, die kamers of galerijen genoemd worden. Het verschil tussen deze twee is op de afgedrukte plattegrond te zien.

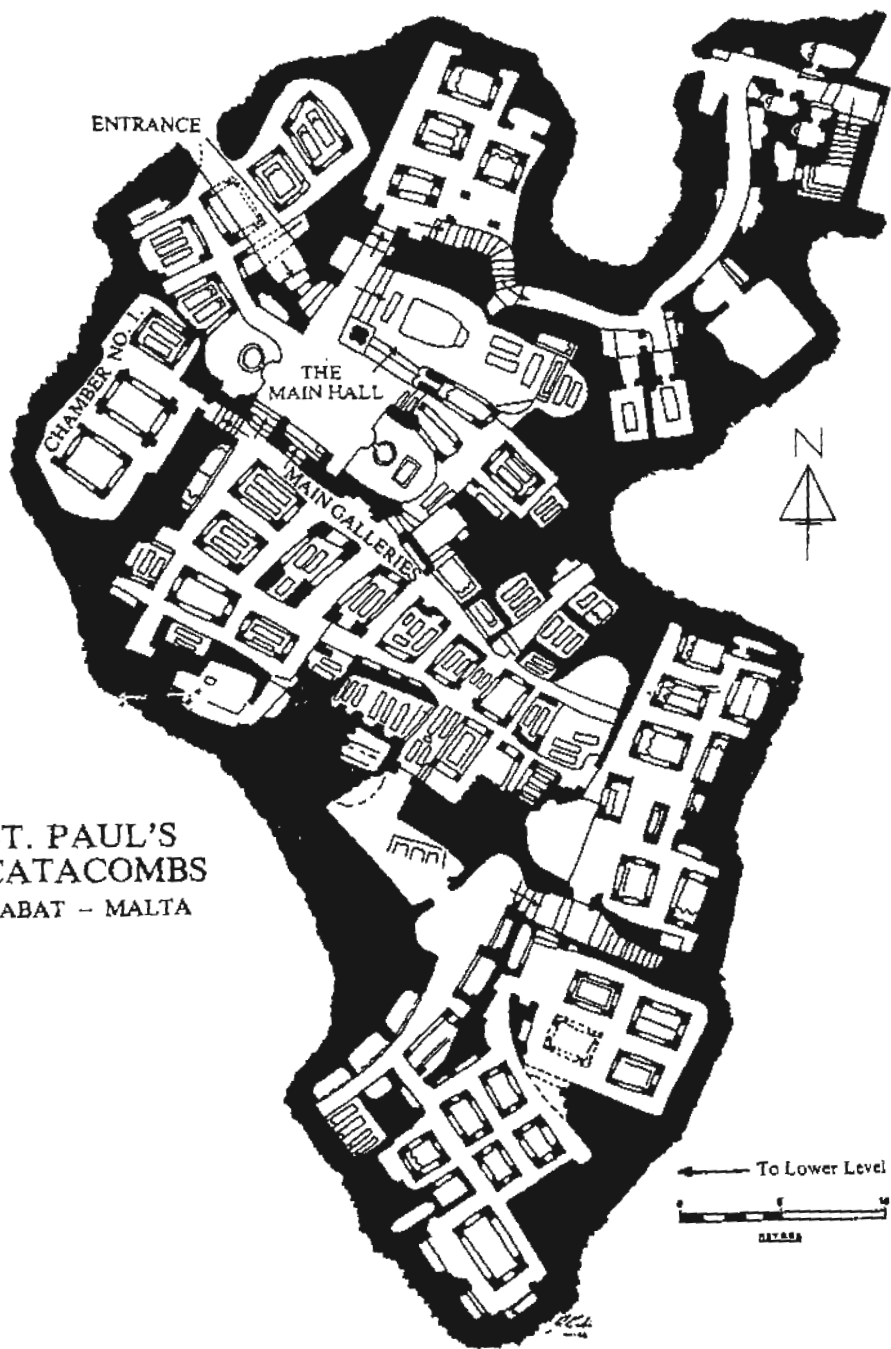
Bij het betreden van de Main Hall krijgen we uitleg over de zogenaamde "agape tafel". Het woord agape is van origine Grieks en betekent "broederlijke liefde". Deze liefde werd door de vroege christenen niet alleen uitgedragen door het helpen van elkaar, maar ook door het deelnemen aan begrafenisrituelen, rond de agape tafel, om de dode broeders te gedenken. De tafel ligt ietwat afgezonderd van de plaatsen waar begraven werd, zodat gewaarborgd was dat de rituelen op een gepaste plek plaatsvonden.

Over het algemeen zijn de tafels geplaatst in een uitgegraven halfronde ruimte overdekt door een boog/gewelf.

Kamer nr. 1

Door het passeren van een nauwe gang en het afdalen van enkele traptreden bereiken we kamer nr. 1. Hier zijn slechts drie tomben uitgehakt. Aan de grootte van deze tomben en het feit dat er een aparte ruimte voor gecreëerd is, valt op te maken

ST. PAUL'S
CATACOMBS
RABAT - MALTA

dat de daar begravenen tot een leidinggevende familie hebben behoord of dat de graven gereserveerd waren voor de bijzetting van belangrijke personen. Het middelste van de drie graven is exceptioneel. De graven in de catacomben zijn uitgehakt in de vloer of de muur. Deze graven werden normaliter afgedekt door een platte steen. Het hierboven genoemde graf valt niet alleen op door de grootte ervan, maar ook het grafdekseel dat een baldakijnachtige structuur heeft gekregen is bijzonder. De reden dat dit type architectonische ornamentatie niet frequent voorkomt, heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat alleen personen van een bepaalde sociale klasse het voorrecht genoten om bijgezet te worden in dergelijke met zorg uitgewerkte tomben. Een kijkje binnenin de tombe kan genomen worden via een vierkante ingang die in het midden uitgehakt is. Aan het uiteinde is een stenen hoofdkussen te ontwaren, waarop makkelijk twee hoofden konden rusten. De ingang is afgesloten geweest door een blok steen, dat precies op maat gemaakt was en verwijderd kon worden door een soort hendel.

De galerijen

Wandelend door de galerijen zijn twee soorten graven te onderscheiden, namelijk: graven die in de muur uitgehakt zijn en graven die in de grond uitgehakt zijn. In de door mij aangeschafte lectuur over de catacomben (St. Paul's Catacombs by Vincent Zammit, 1986) is helaas niet beschreven of een bepaalde sociale klasse in de muur of juist in de grond bijgezet wilde worden.

Er zijn afzonderlijke graven en familiegraven te onderscheiden. De familiegraven, die altijd in de grond uitgehakt zijn, bestaan uit

twee of meer graven die naast of achter elkaar gelegen zijn.

Een graf werd niet veel groter gemaakt dan het lichaam van de overledene aan ruimte innam. Er is dus duidelijk te zien of er in een graf een volwassene of kind begraven heeft gelegen.

Alle graven zijn voorzien van een ronde uitsparing waarin het hoofd van de overledene te rusten werd gelegd. Er zijn overigens ook opvallend kleine graven, vergelijkbaar met een flinke vuist, in de muur te ontdekken. Volgens de gids hebben daarin embryo's begraven gelegen. Enkele jaren geleden was ergens nog een fresco te ontwaren. Deze is nu verdwenen. Aangenomen wordt dat, ondanks het feit dat de Maltezer catacomben vandaag de dag elke vorm van decoratie ontberen, fresco's op de muren waren aangebracht. Het klimaat in de ruimten heeft waarschijnlijk bijgedragen aan het verlies van de versieringen.

Tot slot

Het is moeilijk om in deze beschrijving volledig te zijn en een indruk te geven van de bouw van het geheel.

De St. Paul's Catacomben zijn in z'n geheel niet exceptioneel, maar toch belangrijk, omdat bepaalde karakteristieken alleen op deze plaats voorkomen. De agape tafels en de wijze waarop het hoofd te rusten wordt gelegd, zijn daar voorbeelden van.

Een andere karakteristiek is dat de ligging van de afzonderlijke tomben plechtig aandoet. Ze krijgen de ruimte zonder dat er sprake is van verspilling van de beschikbare ruimte. Het complex straalt de hoge kwaliteit uit van de steenhouwers die in de catacomben te werk gesteld waren.

Excursie

Amersfoort

Excursie en Open Dag Begraafplaats Rusthof

3 april wordt een interessante dag voor de leden van de Terebinth. Er vinden rondleidingen plaats over de bijna 100 jaar oude Algemene Begraafplaats in het Soesterkwartier in Amersfoort en de Begraafplaats Rusthof in Leusden. Verder zal een presentatie met dia's plaatsvinden over de Begraafplaats Rusthof en zal iedereen tijdens een "aangeklede borrel" in de gelegenheid worden gesteld kennis te maken met het nieuwe onderkomen van het secretariaat van de Terebinth.

's Ochtends zal een bezoek worden gebracht aan de Algemene Begraafplaats in het Soesterkwartier van Amersfoort. De begraafplaats is in 1895 aangelegd in de Engelse landschapsstijl, die in Amersfoort tamelijk zeldzaam is. De aanleg is symmetrisch van aard. De bochtig lopende paden en de vele, vaak hoge bomen geven aan de tamelijk verwaarloosde begraafplaats een parkachtig karakter. De grafstenen zijn divers van aard, zowel qua vormgeving als materiaalgebruik. Stijlen uit diverse periodes zijn herkenbaar. Op de begraafplaats bevindt zich een gedeelte met kindergraven en een van de overige graven afgescheiden gedeelte van oud-katholieke kerk. De ingang van de begraafplaats wordt gevormd door een symmetrisch, neo-gotisch bouwwerk bestaande uit een aula, een woning en een smeedijzeren hekwerk, geplaatst onder een paraboolvormige boog. Boven de ingang bevindt zich een

uitkragende trapgevel, een rondboogfries en een alleraardigst klein torentje.

Aan het begin van de middag, na de lunch, zullen deskundigen van de gemeente Amersfoort en de Oorlogsgravenstichting met behulp van dia's ingaan op de historie van de Begraafplaats Rusthof en de oorlogsgraven die daarop gelegen zijn.

's Middags zal er in twee groepen een rondleiding over de Begraafplaats Rusthof worden gegeven. In een artikel van de heer van Gent elders in deze Nieuwsbrief kunt u meer lezen over de historie van de begraafplaats waar de Terebinth zijn kantoor zal houden.

Na de rondleiding is er voor iedereen de gelegenheid tijdens een borrel kennis te maken met de twee ruimtes die de Terebinth voor het voeren van haar secretariaat ter beschikking zijn gesteld.

10.30 - 11.00 uur	ontvangst met koffie Begraafplaats Rusthof
11.00 - 12.30 uur	rondleiding Algemene Begraafplaats Soesterkwartier
12.30 - 13.30 uur	lunch
13.30 - 14.30 uur	presentatie Begraafplaats Rusthof door A. Sikkel en vertegenwoordiger Oorlogsgravenstichting
14.30 - 15.30 uur	rondleiding in twee groepen over Begraafplaats Rusthof
15.30 - 16.30 uur	borrel, kennismaking secretariaat Terebinth

De kosten van de lunch bedragen f12,50, te voldoen na afloop van de lunch. U wordt verzocht uw deelname aan de rondleidingen en de lunch **voor 24 maart op te geven** bij de heer W.A. Vlaanderen, Kranenburgweg 5, 8024 AC Zwolle, 038-531526.

Indien u verhinderd bent om aan de rondleidingen deel te nemen maar wel van de gelegenheid gebruik wilt maken het secretariaat tijdens de borrel te bezichtigen bent u uiteraard van harte welkom.

Hoe bereikt u Begraafplaats Rusthof

Adres: Begraafplaats Rusthof, Dodeweg 31, 3832 RE Leusden

Per auto uit richting Utrecht, Den Haag, Rotterdam, Den Bosch (knooppunt Rijnsweerd): A28 (nieuwe gedeelte) afslag Leusden Zuid/Woudenberg, einde afrit rechts de Dodeweg op, na ong. 1 km is de oprit van de begraafplaats aan de linkerkant.

Per auto uit richting Amsterdam, Zwolle, Apeldoorn (knooppunt Hoewelaken): A28 (nieuwe gedeelte) afslag Leusden Zuid/Woudenberg, einde afrit links richting Woudenberg, onder de brug meteen naar rechts de Dodeweg op, na ong. 1 km is de oprit van de begraafplaats aan de linkerkant.

Per openbaar vervoer: Neem vanaf station Amersfoort bus lijn 4 en stap uit bij halte Balistraat. Teruglopen en rechtsaf de Leusderweg op, het viaduct onderdoor en linksaf de Dodeweg-West op (langs restaurant Oud Leusden). Na ± 500 meter, meteen na de brug over de A 28, ligt rechts de oprit van de begraafplaats. De bustocht duurt ± 7 minuten, de wandeling ± 5 minuten. Lijn 4 vertrekt 8 minuten voor elk heel en half uur vanaf het station. Heeft u de lijn 4 gemist dan kunt u lijn 3 nemen, uitstappen halte Arubalaan. Teruglopen en rechtsaf de Leusderweg op, het viaduct onderdoor en linksaf de Dodeweg-West op (langs restaurant Oud Leusden). Na ± 500 meter, meteen na de brug over de A 28, ligt rechts de oprit van de begraafplaats. Lijn 3 vertrekt 11 minuten na elk heel en half uur.

begraafplaats Rusthof

Op 3 april bezoeken we onder andere de begraafplaats Rusthof. De heer van Gent schreef voor ons onderstaand artikel over de historie van deze dodenakker.

De begraafplaats Rusthof aan de Dodeweg te Leusden/Amersfoort, waar "de Terebinth" een onderkomen heeft gevonden, is de derde algemene begraafplaats van Amersfoort. De eerste begraafplaats "Achter Davidshof" werd in 1829 in gebruik genomen als gevolg van het besluit van Willem I, dat verbood nog langer binnen de bebouwde kom van een gemeente te begraven. In 1946 werd deze begraafplaats gesloten verklaard en in 1977 werd het laatste gedeelte geruimd. Het nieuwe stadhuis staat op een gedeelte van de voormalige begraafplaats, de rest van het terrein is nu openbaar plantsoen. De tweede algemene begraafplaats ligt aan

de Soesterweg in het Soesterkwartier. Deze werd in 1898 in gebruik genomen. Hier vinden jaarlijks alleen nog enkele bijzettin-gen plaats; nieuwe graven worden niet meer uitgegeven.

In verband met het volraken van de begraafplaats aan de Soesterweg kreeg de directeur van Openbare Werken in 1923 opdracht van Burgemeester en Wethouders om, in samenwerking met de bekende parkarchitect Hugo A.C. Poortman te Diepenheim (1858 - 1953), een plan te ontwerpen voor een nieuwe algemene begraafplaats. Toch zou het nog tot eind 1931 duren voordat Rusthof gereed was. In de periode 1923 - 1931 vindt veelvuldig overleg plaats tussen B & W, Poortman en de directeur van Openbare Werken, Beltman. Eerst moet een keus gemaakt

worden voor een locatie. Poortman noemt vier terreinen met de voor- en nadelen. Op voorstel van B & W kiest de gemeenteraad voor de huidige locatie aan de Doodeweg (later met één "o" gespeld). Poortman is niet echt tevreden met deze locatie in verband met onder andere de arme grondsoort en de waterstand. Maar nadat de gemeente in 1926 nog een poging onderneemt om gronden aan te kopen langs de Utrechtseweg ten behoeve van de begraafplaats, dient Poortman in 1927 zijn eerste schetsontwerp in voor een begraafplaats in het bosgebied aan de Dodeweg. Dit terrein ligt binnen de grens van de gemeente Leusden, maar is eigendom van Amersfoort.

Poortman heeft een fraai plan gemaakt met vijvers, wandelpaden, en dergelijke. Hij voorziet zelfs dat, als de begraafplaats te zijner tijd vol is, deze dan als wandelpark kan worden benut!

In februari 1929 dient Poortman een definitief plan met begroting en toelichting in. Dit plan wordt aangenomen. Het zal echter allemaal anders gaan verlopen.

In juni 1929 treedt een nieuwe stadsarchitect in dienst, ir. C.B. van der Tak. Zijn eerste opdracht is het ontwerpen van de gebouwen voor de begraafplaats. In januari 1930 dient hij de schetsplannen bij B & W in, voorzien van een toelichting. Hij is het echter niet eens met de tuinstijl van Poortman. Het klassiek-renaissancistisch karakter van het plan zou niet bij uitstek geschikt zijn voor een begraafplaats. Hij geeft B & W in overweging om het tuinplan aan te passen aan de door hem ontworpen gebouwen. Tenslotte krijgt Openbare Werken opdracht om een aangepast plan voor de begraafplaats te ontwerpen. In

november 1930 is dit plan gereed. Het vertoont overeenkomsten met het plan Poortman door onder andere zijn symmetrische opzet met de twee hoofdlanen. Verder is de bestaande beplanting in het terrein zoveel mogelijk gespaard.

Burgemeester en Wethouders stemmen in met dit plan en Poortman krijgt bericht dat afgezien wordt van zijn plan.

Op 23 december 1930 wordt het plan van Openbare Werken in de gemeenteraad vastgesteld en op 3 juli 1931 wordt de bouw van de aula en bijbehorende gebouwen gegund. Spoedig daarna wordt met de bouwwerkzaamheden begonnen.

De aanleg van de begraafplaats vindt plaats in de periode augustus 1930 - december 1931.

Omstreeks Kerst 1931 kan het gehele project aan pers en burgerij worden getoond.

De eerste begraafplaats vindt plaats op 1 januari 1931 toen de heer L. Eysink werd begraven, medefirmant van de toen bekende Eysink motoren- en rijwielafabriek te Amersfoort.

De oprijlaan naar de begraafplaats was oorspronkelijk ruim drie maal langer dan nu het geval is. Door de aanleg van de rijksweg Amersfoort - Zeist is helaas een flink stuk verdwenen. De ruimte die "de Terebinth" in gebruik krijgt, was aanvankelijk een deel van het woonhuis van de beheerder van Rusthof. In de jaren 1962-1963 werd dit gedeelte verbouwd tot onder andere een sectiekamer, dokterskamer en twee rouwkamers.

A. VAN GENT
Amersfoort, februari 1993

Roermond en omgeving

In verband met de excursie naar Roermond op 17 april a.s. volgt op de volgende pagina's een artikel over een beroemd graf dat zich op één van de begraafplaatsen bevindt, dat we op deze dag gaan bezoeken. De heer Rüsing, docent van beroep en gids uit hobby, leidt ons op deze dag rond. U kunt zich aanmelden voor deze excursie bij Wim Vlaanderen (038 - 531526).

De kosten (voor bus en lunch samen) bedragen fl 25,-. Mocht u een introducé meeneemen, meldt dit dan bij de heer Vlaanderen (038 - 531526). Als geste bieden wij dan de twee laatst verschenen nummers van de Nieuwsbrief aan.

programma-onderdelen:

11.10 - 12.00 uur

Vertrek per touringcar vanaf het centraal station van Roermond (parkeer-gelegenheid aanwezig) naar Asselt alwaar we een kerk met etagebegravingen bezoeken. In vroeger eeuwen schijnen hier Noormannen begraven te zijn. Tevens zijn er sporen van Romeinse oorsprong aangetroffen.

12.00 - 13.00 uur

In Sint Odilienberg bezoeken we ook een etagebegraving. De beroemde glazenier Joep Nikolaas ligt hier begraven. Daarnaast bezoeken we de oudste Mariakapel van Nederland.

13.00 - 14.00 uur

Limburgse koffietafel bij de "Ridder van Asenrode" Dorpsstraat 88-90 in Roermond.

14.15 - 15.30 uur

Bezoek aan de begraafplaats "Kapel in 't Zand" alwaar we het beroemde graf met de handjes aantreffen. Ook brengen we een bezoek aan het graf van de architect Kuyper die bekend is vanwege zijn bouwwerken in neogotische stijl. We hopen toestemming te krijgen om de bisschoppenkapel te mogen aanschouwen.

15.30 - 16.15 uur

Voor de liefhebbers is het mogelijk om de Onze Lieve Vrouwe Munsterkerk te bezoeken. De kerk ligt vlakbij het centraal station in Roermond. Dit is een oude kerk waar de familie van Gelderen haar grafmonumenten heeft.

Trouw tot in de dood

Mensen in Roermond die er van weten spreken van "het graf met de handjes". Daarmee doelen ze op de laatste rustplaats, of liever gezegd, de laatste rustplaatsen, van vrouwe J.W.C. van Gorkum, geboren Jonk-vrouwe J.C.P.H. van Aefferden, en haar gemaal, de Kolonel der Cavalerie en Militie, Commissaris in Limburg. De wat badinerend klinkende bijnaam is niet te wijten aan respect voor de doden, of voor de betere standen, want zo zijn de mensen in Limburg niet, maar aan het vertederende karakter van het unieke monumentje.

De kerken liggen op *Kapel in 't Zand*, een tweehonderd jaar oude begraafplaats waar nog steeds ter aarde wordt besteld. Er is een rooms-katholiek, een algemeen, een joods, een protestants en een ongewijd gedeelte. Door het kerkhof lopen dikke stenen muren, die de bokken van de schapen scheiden. Bijzonder is dat niet want artikel 19 van de uit 1869 daterende wet op de lijkbezorging houdt rekening met religieuze diversiteit op de doden-akkers en zeker in het zuiden deed de ceteris daar honderd jaar geleden zijn voordeel mee.

Het probleem was nu dat vrouwe Van Gorkum het enige ware geloof beleed en hij protestant was. Hun huwelijk moet in die dagen een klap in het gezicht zijn geweest van de Heer en van diens afgevaardigden op aarde. De familie Van Aefferden, die in die tijd burgemeesters voorbracht en zo, en die in de regio hoog in aanzien stond, zal er evenmin mee in haar nopjes zijn geweest. Maar een officier laat niet over zich lopen en Van Gorkum dreef zijn zin ondanks alle roddel en achterklap door. In 1842 trad hij met de 22-jarige Josephine in het huwelijk en hij heeft bijna veertig jaar aan de zijde van zijn beminde doorgebracht, zij het leven in

doodzonde. Het kan dus wel.

Toen de elf jaar oudere militair in 1880 als eerste stierf werd een groeve in gewijde grond hem echter ontzegd. Daarom werd zijn grafsteen tegen de muur aangebouwd, opdat hij te zijner tijd ook na de dood zo dicht mogelijk bij zijn geliefde zou liggen. Zij volgde acht jaar later en ook haar zerk werd tegen de muur gemetseld. De bescheiden monumentjes zijn de enige graven die daar zijn gesitueerd. Om hun verbondenheid nog meer nadruk te geven reiken de verscheiden echtelieden elkaar de hand. Precies boven de muur zijn een vrouwen- en een mannenhandje innig met elkaar verstrengeld. Een mens weet niet of hij lachen of huilen moet. Het is pathetisch en navrant tegelijk. Niet alleen getuigt het van een soort liefde dat de meeste mensen alleen maar van de televisie kennen, het herinnert ook aan de harteloosheid van sommige kerkelijke wetten. Aan mensen die de hand aan zichzelf hadden geslagen hadden of uit de Maas waren aangespoeld, hadden ze helemaal geen boodschap. Hun stoffelijke resten zijn op *Kapel in 't Zand* weggemoffeld achter een heg bij het voormalige lijkenhuis: op het "Verloren Kerkhof". Het is misschien niet zoals het hoort maar bij de haveloze kruisen krijg je

automatisch het gevoel dat godsdiensten maar zelden iets goeds hebben opgeleverd.

handen verdwenen

Een tijd geleden moest je goed zoeken naar het graf met de handjes. Je zag het gemakkelijk over het hoofd, want de handjes waren tijdelijk verwijderd. Alsof een hogere macht zelfs na hun dood nog geen vrede kon hebben met de ongewenste verbintenis was een van de zerken zo verzakt dat de pin die de handjes met elkaar verbond op een kwade dag is afgebroken, waardoor ook de uit steen gehouwen handdruk het begaf. Het is (herkenbaar) hersteld.

Tien jaar geleden is er nog eens een Van Gorcum in Roermond geweest die door de anglicaanse kerk als Aartsbisschop te werk is gesteld in het verre Japan. De hoge geestelijke heeft de zaak toen een beetje laten opknappen, maar daarna is er door nabestaanden niets meer aan gedaan. Het roerende sculptuur dreigde daardoor teloor te gaan en dat hebben burgemeester en wethouders zich aangetrokken. Op kosten van de gemeente hakte een steenhouwer twee gloednieuwe handjes.

bisschoppenkapel

De mogelijkheid om het dwarse tweetal alsnog zijn zin te geven is nooit overwogen, maar het symbool van een grootse en meeslepende liefde - en een van de eerste uitingen van de ware oecumenische gedachte - blijft behouden. Het gemeentebestuur heeft het gedaan uit piëteit en niet om bezoekers van buiten te lokken, want het beleid is er niet op gericht het afgetakelde kerkhof als bezienswaardigheid aan te bevelen. Sterker, menig raadslid had er

graag van af gewild. Naar de meeste graven wordt door geen mens meer omgekeken en opgeruimd staat netjes. Dat kostenbesparende plan werd echter doorkruist door het bisdom. Op de begraafplaats staat ook de zogenoemde *bisschoppenkapel*, waarin de overleden bisschoppen van Roermond worden bijgezet als ze er prijs op stellen. De kerkelijke autoriteiten drongen er op aan de plek een bijzondere status te verlenen, waardoor afbraak wordt uitgesloten en ze ervan verzekerd zijn dat de bisschoppelijke overschotten niet van hot naar haar worden gesleept. In Limburg is de situatie nog niet zo dat een dergelijk clericaal verzoek meteen door ongelovige linkse progresieven van tafel wordt geveegd. De bisschoppenkapel is het grootste monument op het romantische kerkhof. Vroeger kon iedere belangstellende er ongehinderd in en uit lopen en bood hij bij slecht weer een goed heenkomen voor de tuinman. Maar dat is afgelopen. De ingelijste Algemene Politieveroederdening bij de ingang van de begraafplaats, waarin roken, drinken en spelen op de gewijde grond wordt verboden en waarin "gepaste ingetogenheid" verplicht wordt gesteld, heeft vanden niet van grafschennende baldadigheden kunnen weerhouden. Nu is het beschoppelijke massagraf alleen nog maar gedurende het weekeinde te bezoeken en moet de sleutel eerst worden afgehaald bij de paters redemptoristen.

naar: JOHN LE NOBLE
Algemeen Dagblad - 18 juli 1989

BOEKEN

oude graftekens op de Nieuwe Oosterbegraafplaats **'In 't nokkend wee der ziele welt een traan'**

In de reeks Historisch Amsterdam verscheen dit fraai vormgegeven boekje met de nog fraaiere titel van de hand van Meindert Stokroos over de geschiedenis en de monumenten van de Nieuwe Oosterbegraafplaats. De titel "In 't nokkend wee der ziele welt een traan" blijkt de eerste regel te zijn van een gedicht dat Betsy Perk maakte bij het graf van haar neef Jacques Perk op de *Oude Oosterbegraafplaats*. Toch doet de titel ter zake, want Perk (1859 - 1881) werd in 1900 op de Nieuwe Oosterbegraafplaats herbegraven.

De Nieuwe Oosterbegraafplaats nam men op 1 mei 1894 in gebruik. Snel rijpend ruimtegebrek dwong de gemeente Amsterdam om na de toen recent aangelegde begraafplaatsen (Westerbegraafplaats: 1860 en Oude Oosterbegraafplaats: 1866) tot de aanleg van deze derde dodenakker in de Watergraafsmeer. In 1959 vond de vierde en laatste uitbreiding tot een oppervlakte van 33 ha. plaats. Meindert Stokroos schetst de ontwikkeling en de plannen hiervan in een kort historisch overzicht.

Hij staat ook stil bij de graftekens. Op de honderd-jaar-oude begraafplaats vormen deze natuurlijk ook een afspiegeling van onze funeraire cultuur. Wel dient men te bedenken dat vele graftekens verdwenen zijn. Een belangrijke, secundaire bron hierbij vormen oude catalogi van

steenhouwerijen, die helaas zeldzaam zijn geworden. (Men zou hier eens aandacht aan moeten schenken; wie weet wat er nog boven water kan komen.)

Overigens werd er in de jaren dertig van gemeentewege gehamerd op "het verkrijgen van een meer eenvoudigen opzet der grafbedekking en het tegengaan van overdaad". Stokroos verzucht hierop eufemistisch dat het aanzien er inderdaad de laatste halve eeuw niet boeiender op geworden is.

Het grootste deel van het boek bestaat uit een rondgang langs de graftekens; er worden er 65 van besproken, allen met foto aanwezig, soms met een extra detailfoto of afbeelding van beroemde overledenen. Zoals de actrice Maria Johanna Kleine-Gartman (1818 - 1902), voorman van de Amsterdamse arbeidersbeweging en de reeds vermelde en nu nog bekende dichter Jacques Perk (1859 - 1881). Ook een andere beroemde en tevens herbegraven letterkundige namelijk Potgieter (1808 - 1875) treft men aan. De rondgang begint bij de beroemde grafkelder van Van Heutsz en eindigt bij het verplaatste monument van de directeur van Artis, Coenraad Kerbert. Deze "wakende panter" is namelijk in december 1990 verhuisd naar zijn geliefde dierentuin. Vermeldenswaardig is de gelukkig niet vergeten plattegrond waarmee de lezer op

pad kan. De teksten zijn to the point, de foto's van Han van Gool zijn helder. Een aanrader dus, dit werk van Meindert Stokroos.

CEES VAN RAAK

Meindert Stokroos: **'In 't nokkend weeder ziele welt een traan'** oude graftekens op de Nieuwe Oosterbegraafplaats Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg, Amsterdam; f 17,50
ISBN 90 800261 3 1

Een historische begrafenis in beeld

Eén van de indrukwekkendste begrafenis- en in Nederland was die van stadhouder prins Willem IV in 1751. De stoet die door Den Haag en Delft trok had een bijna koninklijke allure. De complete hofhouding, ruiters en soldaten, admiralen, ambassadeurs en andere hoogwaardigheidsbekleders omringden de indrukwekkende lijkoets. Vele symbolen van waardigheid werden meegedragen.

Het Nationaal Rijtuigmuseum en uitgeverij De Bataafsche Leeuw hebben het voornemen om deze stoet te "reconstrueren". In de zomer van dit jaar presenteert het Rijtuigmuseum in Leek namelijk de expositie "De Dodenkoets" (zie elders in dit nummer). Er is een boek ontdekt met een complete weergave van de lijkstatie van Willem IV verdeeld over 40 gravures. Alle deelnemers worden tot in detail weergegeven. Het boek, getiteld *Lykstaetsie van zyne doorluchtigste hoogheid den heere Willem Carel Hendrik Friso, Prince van Orange en Nassau* (door P. van Cuyk, 's Gravenhage 1755), heeft zowel een Nederlandse als een Franse tekst en bij de inleiding zijn de inschrijvers opgenoemd.

De gravures zijn van een zo goede kwaliteit, dat het Nationaal Rijtuigmuseum en de uitgeverij het voornemen hebben om het boek in één luze (genummerde) facsimile editie weer uit te geven. Het krijgt een

formaat van 30 x 42 cm. en wordt gebonden in bordeauxrood kunstleer met goudopdruk. Om deze uitgave te realiseren wordt, net als in 1755, een inschrijving geopend. Volgend op de oude inschrijving wordt in de heruitgave een nieuwe lijst gevoegd, met plaats voor 160 inschrijvers. De inschrijfprijs bedraagt f 250,= (exclusief port), na verschijning gaat het boek f 285,= kosten. Voor belangstellenden voor de historie van uitvaarten zal dit boek een kostbaar bezit zijn. U kunt inschrijven tot 1 april bij het nationaal Rijtuigmuseum, Nienoord 1, 9351 AC Leek (tel.: 05945-12260).

Omgaan met de dood van de partner

De vraag of de toegenomen hulpverlening bij het verwerken van het verlies van de partner effectief is, staat hierin centraal. Rouwreacties blijken veel minder eenduidig en doorzichtig dan veelal verondersteld wordt. Pleidooi voor meer genuanceerde hulpverlening.

H.A.W. Schut: **Omgaan met de dood van de partner** - Effecten op gezondheid, effecten van rouwbegeleiding
Thesis Publishers; f 39,50;
ISBN 90 5170 1454

uit de krant

♦ Als eerste een greep-uit de lijst van verschenen recensies van de eerste Terebinth-uitgave "Begraafplaatsen als cultuurbezit"

*NRC Handelsblad 19 september 1992 (Jasper Enklaar)

*NCM nieuws september 1992

*De Oude Vrijheid, heemkundige kring St. Oedenrode 20 november 1992

*De Gooi en Eemlander 16 december 1992

*Brieven van Paulus nr. 92 heemkunde-kring Ulvenhout december 1992

*'t Onderschoer nr. 4 1992 St. Heemkunde Denekamp (H. Boink)

*Alledaagse dingen, jrg. 1 nr. 6 1992; tijdschrift volkscultuur Nederland

♦ NRC Handelsblad 7 juli 1992: "Geen piëteit maar nikserigheid"; kunstenaars tegen het terugdringen van de dood. (Jasper Enklaar)

Een artikel over twee jonge beeldende kunstenaars, Nicole Capaan en Walter Carpay, werkend onder de naam Koor, die zich sinds twee jaar uitsluitend bezighouden met funeraire beeldende kunst.

♦ Volkskrant 2 januari 1993: "Uit zandsteen gehouwen na een korte loopbaan als wielrenner" (Adriaan de Boer)

Een recensie van het boek "In 't nokkend wee der ziele welt een traan" geschreven door Meindert Stokroos.

♦ Dagblad Kannerland 10 november 1992: "Behoud historische zerken en nieuwe gedenktekens voor urnen op Duinrust"

De tijd dat in Beverwijk op begraafplaats Duinrust alleen grafzerken liggen, is voorbij. Voortaan kunnen nabestaanden op Duinrust ook een bezoek brengen aan een urnengraf, een strooiveld of een gedenktekenplaats voor een cremeeerde

overledene. De veranderingen zijn mogelijk door de nieuwe beheersverordening.

♦ NRC Handelsblad 5 januari 1993:

"Dolores" (Jean-Paul Franssens)

Een kort verhaal over Dolores - wat pijn, verdriet of leed betekent - en de dood.

♦ NRC Handelsblad 23 december 1992; column "Vandaag of morgen" (Koos van Zomeren)

Polen, 1915

In "Onrustige jeugd" zwerft Paustovskij als ziekenverzorger door Polen. Het is 1915, hij begeleidt een groep vluchtelingen. Tweemaal houden ze halt om een langs de weg aangetroffen dode te begraven. De ene keer was het een klein kind, dat op een geblokte hoofddoek lag. "Iemand had een met wortel en tak uitgerukt struikje herik op zijn borst gelegd". De andere keer was het een jonge boerin "met wijdopen, lichte ogen. Zij keek stil naar de hemel waar een bleek-gele zon door de rook scheen". Later, toen ze hun tocht vervolgden, merkte iemand op dat deze vrouw de moeder van het kind moest zijn geweest. Zij had geen hoofddoek om. Paustovskij: "Ik zat de hele dag te paard, wat mij ontzettend vermoeide. Zand knerste tussen mijn tanden. Ik dacht nergens aan, alleen één ding liet mij niet los, namelijk dat ik pas twee mensen begraven had en zelfs niet wist hoe ze heetten. Ik herinnerde me de met goudblonde, nauwelijks merkbare haartjes bedekte armen van de jonge vrouw en het zuivere, gewelfde voorhoofd van het kind". Niet de dood als zodanig. Niet de angst, de pijn of eventuele verminningen. Maar dat deze mensen verdreven waren uit hun huis, hun dorp. Dat ze door vreemden begraven moesten worden.

Voor informatie: Cees van Raak
Schoolstraat 40 5038 ST Tilburg

Nieuws

Werkgroep 't (te) behouden kerkhof te Nijmegen - door Christ Doorackers

De ontwikkelingen rond het behoud van de RK Begraafplaats aan de Daalseweg bevinden zich in een stroomversnelling. Nu is het kenmerkende van stroomversnellingen, dat het snel gaat, en met veel natuurgeweld gepaard. Beide doen zich hier voor. Begin september was de Stichting Belangenbehartiging Nabestaanden (BBN) door het ijveren van de in de titel genoemde werkgroep, tot het inzicht gekomen, dat ze zich wilde inzetten voor het behoud van de gehele drie hectare grote RK begraafplaats (met 4000 graven en 25.000 begravenen) uit 1885. Er werd een breed samengestelde studiec commissie ingesteld, waaraan ook de landelijke vereniging, naast de Werkgroep en andere plaatselijke groepen, een belangrijke bijdrage geleverde. Het studierapport dat uit deze commissie voortkwam ("De moeite waard"; titel en inhoud van het rapport!!) is overigens ad f 20,= op bankrekening 45 30 57 640 ten name van de BBN te bestellen.

Vervolgens is er eindeloos en op alle niveaus en door allerlei betrokkenen gesjord aan de Dekenale Stichting Begraafplaatsen (de eigenaar van de begraafplaats) om af te zien van verkoop van 3/4e deel van de dodenakker aan een projectontwikkelaar, die er graag 180 woningen neerzette, waartoe een gewijzigd bestemmingsplan de mogelijkheid bood. Het laatste bericht in TROUW van donderdag 28 januari j.l., kopte "Geen woningen op monumentaal Nijmeegs kerkhof". En de laatste zin van dat artikel was een citaat uit de mond van de voorzitter van de Dekenale Stichting, dat hij met iedereen wilde samenwerken, behalve met de

Werkgroep. Dus we zijn er nog niet. Intussen zitten we niet stil. Ze kunnen toch niet buiten ons, want de Werkgroep is als enige niet alleen een organisatie van vrijwilligers, maar ook een organisatie met vrijwilligers. En we zijn ook de enigen die op een verandering zijn voorbereid: It's time for a change, luidde het thema van ons in december uitgekomen Mededelingenblad.

"Dus", zo vraagt de geïnteresseerde en kritische lezer dan door: "Hoe zien jullie plannen eruit?"

Nou, dat willen we graag vertellen. Behalve dat we klaar staan om met BBN en Dekenale Stichting plannen op te stellen voor groenonderhoud en grafherstel, om die daarna vervolgens met vrijwilligers te gaan uitvoeren, bereiden we ons ook voor op de Open Monumenten Dag, die dit jaar op zaterdag 11 september wordt gehouden, en landelijk in Nijmegen start. En in september komen de Terebinthieden op excursie naar Nijmegen. Dus we moeten zorgen voor een aantrekkelijk programma rond het onderwerp *begraven in Nijmegen*. In het Open Huis van de gemeente vindt een fototentoonstelling plaats. De foto's worden geselecteerd op basis van de inzendingen van een fotowedstrijd; er komt ook een boek van uit. En in het Gemeente-Archief komt een tentoonstelling over de geschiedenis van de begraafplaats aan de Daalseweg. We hopen daar ook veel "documents humains" bij te kunnen gebruiken. Twee stagiaires van de Hogeschool Gelderland, Anja Hakvoort en Muriel de Thouars, zijn druk met de voorbereidingen bezig. De medewerking van gemeentelijke kant is voorbeeldig! Wie meer wil weten, belle even het secretariaat: 080 - 22 99 33.

De dodencultus in Egypte

Een bezoek aan de tentoonstelling in Leek zou u wellicht kunnen combineren met een bezoek aan het Volkenkundig Museum "Gerardus van der Leeuw" in Groningen. "De dodencultus in Egypte" vormt vanaf maart 1993 een nieuw permanent onderdeel van de collectie aldaar.

In het grafschrift van priester Neferhotep, "vader van de god" staat ondermeer te lezen, de oproep "vier de goede dag" *Het goede levenslot.*

Vier de goede dag, priester.

Breng balsem, hars en reukolie te samen aan je neus,

En lotuskransen en liefdesappelen op je borst.

Terwijl je zuster, die je hart is, gezeten aan je zijde.

Breng zang en muziek voor je aangezicht.

Negeer al het kwaad en denk aan de vreugde, voordat die dag komt van de landing in het land, dat de stilte mint.

De dodenkoets - lijkwagens en rouwstoeten in Nederland

Is de naam van de tentoonstelling (en de catalogus) die te bezichtigen is in het Nationaal Rijtuigmuseum, Landgoed Nienoord te Leek, van 1 april tot en met 30 september 1993.

De laatste alinea uit de inleiding van de catalogus luidt:

"In de twintigste eeuw veranderde het beeld van de rouwstoet aanzienlijk. De introductie van de auto maakte uiteindelijk de koets overbodig. Ook de cultuur rondom het overlijden leidde ertoe dat veel uiterlijk vertoon verdween. Een moderne uitvaart geschiedt vlot, comfortabel en bijna geruisloos. Verdwenen zijn de opvallende rijtuigen, de rouwkleding en de uitgebreide rituelen. De lijkkoets is van historische waarde geworden, al zijn er nog

enkele uitvaartondernemers die als curiositeit zo'n rijtuig exploiteren. Het Nationaal Rijtuigmuseum in Leek probeert in ieder geval de herinnering levend te houden. De tentoonstelling "De dodenkoets" moet daaraan een bijdrage leveren".

Beurs Uitvaart '93 uitgesteld

Tijdens de algemene ledenvergadering van 7 november werd mededeling gedaan van een unieke beurs, te houden van 21 t/m 24 april 1993. De organisatoren hebben laten weten dat de belangstelling hiervoor ongedacht groot is. De beursopzet bestrijkt tientallen aspecten van zorg rond dood en rustplaats, commerciële uitvaartverzorging uit het isolement wordt gehaald. Het wegvallen van het taboe rond dood vraagt een maatschappelijke discussie over herstel van de waarden die aan het levenseinde zijn verbonden. Materialen, producten, diensten, zorg en regelgeving professionaliseren. Niet alleen in beroepsgerichte branches, maar ook bij niet-commerciële organisaties bij het publiek. Al deze aspecten komen samen in de beurs, die een trefpunt wil zijn.

Hiertoe blijkt nu een bredere opzet nodig te zijn met een heroriëntatie ten behoeve van de veelvoudige spontane aanmeldingen en ten dienste van een ruimere publiekspresentatie. De beurs wordt daarom uitgesteld.

De nieuwsbrieffredactie maakt nog melding van een NUUVU-initiatief met betrekking tot haar Expo-beurs (dat is een andere beurs dan de hierboven besproken beurs Uitvaart '93). In een brief aan haar Expo-exposanten worden deze erop geattendeerd dat er in Nederland ruimte is voor één beurs. De redactie denkt dat een beperking en monopolie van zorg rond dood en rustplaats bij de Terebinth weinig steun zal vinden.

Verenigingsnieuws

Huisvesting aangeboden

Een groot deel van de secretariaatswerkzaamheden van de Terebinth vindt op dit moment plaats op de begraafplaats Rusthof. Drie vrijwilligers bezetten volgens een rooster het kantoor. Dit zijn Cees van Raak, Peter Hendriks en Wessel Meijer. Met een minimum aan financiële middelen wordt het kantoor ingericht. De officiële verhuizing zal na de algemene ledenvergadering in mei plaatsvinden, als de vergadering akkoord gaat met de verplaatsing van het secretariaat. Op 3 april wordt een open dag georganiseerd; tijdens deze dag kunnen alle leden en andere geïnteresseerden kennismaken met de lokatie. U leest hierover meer elders in deze nieuwsbrief.

Bestuur versterkt

Het bestuur van de Terebinth zal tot aan de algemene ledenvergadering in mei worden bijgestaan door vier personen: de heer Mulder uit Rotterdam, werkzaam bij het ministerie van WVC, de heer Mandersloot, jarenlang enthousiast lid van de vereniging en onder meer deskundig op het gebied van beheer van groen op begraafplaatsen, mevrouw Spelt, beleidsmedewerkster op het instituut voor bestuurs en staatsrecht van de Universiteit Utrecht en de heer Bouma, beheerder van begraafplaats Moscowa in Arnhem.

Inventarisatieproject begraafplaatsen

De Terebinth en de Stichting Stichtse Geschiedenis zijn een samenwerkingsproject gestart ter inventarisatie van de grafmonumenten in de provincie Utrecht.

Op zaterdag 24 april vindt op begraafplaats Rusthof te Leusden een een-daagse cursus plaats met als onderwerp het inventariseren van begraafplaatsen. In de ochtend wordt een uiteenzetting gegeven van het belang van graftekens en wordt de methodiek van het inventariseren besproken. Na de lunch wordt aan de hand van praktijkvoorbeelden "geoefend" op de Algemene begraafplaats in het Soesterkwartier in Amersfoort. Na deze dag kunnen inventarisatiegroepjes aan de slag bij een begraafplaats van hun belangstelling.

Op 27 november 1993 wordt een tussenbalans gehouden, waar de eerste resultaten worden besproken. Het project eindigt in het voorjaar van 1994 met een gezamenlijke evaluatie en presentatie.

De bijeenkomst is in eerste instantie bedoeld voor leden van historische verenigingen uit de provincie Utrecht. Andere belangstellenden zijn echter ook van harte welkom. Zij dienen zich wel voor 1 april op te geven.

De Terebinth op historische markt in Utrecht

Op 27 maart 1993 vindt er in de Nicolaïkerk op het Klaaskerkhof in Utrecht een historische markt plaats. De Terebinth zal zich daar presenteren en het cultuurhistorisch belang van begraafplaatsen uitdragen. Leden die geïnteresseerd zijn om deze dag mee te helpen organiseren of de dag zelf als "standwerker" op te treden worden verzocht voor 1 maart contact op te nemen met het secretariaat.

Terebinth-uitgave als relatie-geschenk

Een organisatie uit het noorden de lands heeft onlangs 100 exemplaren van de Terebinth-uitgave "Begraafplaatsen als cultuurbezit" gekocht om als geschenk aan relaties te kunnen geven. De organisatie geeft hiermee niet alleen een alleraardigst boekje kado maar draagt ook bij aan de verspreiding van het besef dat begraafplaatsen een wezenlijk onderdeel vormen van ons cultureel erfgoed. Bedrijven en organisaties die hetzelfde overwegen kunnen contact opnemen met Wessel Meijer (030-334493 of 030-314112) voor nadere informatie en eventuele kortingsmogelijkheden.

Documentatiecentrum

Afgelopen 13 januari vond een bijeenkomst plaats van de werkgroep documentatiecentrum. Een plan van aanpak van de coördinator Frans Renssen werd door iedereen onderschreven en is

vastgesteld. Besloten is dat in maart dit jaar deskundig advies zal worden ingewonnen over de te hanteren systematiek en de manier waarop automatisering een rol kan gaan spelen bij het beschrijven van titels. Geprobeerd zal worden om voor het opzetten van deze technische kant van de zaak stagair(e)s in te schakelen van een bibliotheekopleiding. In verband met een eventuele toekomstige samenwerking op het gebied van informatie met het Nederlands Uitvaart Museum (NUM) zal met het NUM overlegd worden hoe ongewenste overlappingen kunnen worden voorkomen. Ondertussen zal met een beperkt budget de belangrijkste titels worden aangeschaft. Eind maart zal al het materiaal worden overgebracht naar het Terebinth-kantoor op Rusthof. Iedereen die materiaal tegenkomt of ter beschikking wilt stellen aan het documentatiecentrum kan contact opnemen met een van de onderstaande personen:

Frans Renssen,

Lokveenweg 7, 9751 CG Haren:
plattegronden begraafplaatsen,
audiovisueel materiaal en overig
materiaal

Roy P. de Beunje,

Lekstraat 80III, 1079 EV Amsterdam:
boeken en tijdschriften

Cees van Raak,

Schoolstraat 40, 5038 ST Tilburg:
artikelen en kranteknipfels